Hiller István

ZRÍNYI MIKLÓS

(1620–1664)

Zrínyi Miklós 1620. május 1-jén született. Családja Horvátország legtekintélyesebb családjai s egyben a királyi Magyarország legvagyonosabb birtokosai közé tartozott, melynek politikai és gazdasági kapcsolatrendszere túllépett az országhatárokon is. Apja, *Zrínyi György* 1622-ben ért politikai pályája csúcsára, amikor az uralkodó, *II. Ferdinánd* horvát bánná nevezte ki. Amikor az apa 1626-ban meghalt, már az édesanya, *Széchy Magdolna* sem élt, ezért a Zrínyi gyermekek – Miklós és az 1621-ben született *Péter* – neveltetéséről gyámi tanács gondoskodott. Az öt gyám közül *Sennyey István* váci püspök intézte közvetlenül a Zrínyi-árvák ügyeit, a háttérben azonban, a fő irányok megszabásában egészen biztos, hogy *Pázmány* játszott döntő szerepet.

A gyámi tanács rendelkezése értelmében 1628 őszétől Zrínyi Miklós és Péter a jezsuiták híres grazi iskolájában kezdték meg tanulmányaikat. Feszes rend, pontosan kialakított napi beosztás, kiválóan képzett tanárok és részleteiben is meghatározott tananyag várta a Societas Jesu grazi növendékeit. Mindemellett Graz nem arról volt híres, hogy az egyéni vágyak, ötletek megvalósítását felkarolta volna, a megszabott rend legcsekélyebb megváltoztatását is ab ovo ellenezte, így még a jezsuita renden, oktatási-nevelési szisztémán belül is a legerősebben hagyománytisztelők közé sorolták. Hat éven át tanultak a Zrínyi fiúk Grazban, s a szünidőkben többnyire a Batthyányak németújvári birtokán tartózkodtak. *Batthyányné Poppel Éva* féltő gondoskodással óvta, s ami talán a legfontosabb, „pótanyai" szeretettel szerette őket. A fiúk hozzá írták első ismert leveleiket, s anyjukként tisztelték a főnemesi asszonyt.

Zrínyi Miklós ekkoriban nyerte el első tisztségét. 1628-ban királyi főlovászmesterré nevezték ki, a komoly megtiszteltetés mögött azonban nyilván nem a nyolcéves kisfiú addigi teljesítménye, hanem a jól végiggondolt politikai szándék állt: lojális, a Hofburg irányvonalával alapjaiban azonosuló, művelt és kellő tapasztalattal rendelkező politikust kívántak a horvátországi, illetve a magyar ügyek kezelésére nevelni. 1633-ban Miklós és Péter Bécsben folytatták tanulmányaikat, ám a tanév végét meg sem várva, otthagyták Bécset, tanulmányaikat, s minden bejelentés nélkül hazautaztak Csáktornyára. Még Pázmány sem tudta elérni a visszatérésüket. Zrínyinek elege lett az iskolából, a tanárokból, s hat ökörrel sem lehetett visszavinni. Ekkor *III. Ferdinánd* utasította a Zrínyieket, hogy menjenek Nagyszombatba, s ott – nyilván Pázmány közvetlenebb környezetében – folytassák megszakított tanulmányaikat. Formailag engedelmeskedtek ugyan, valójában nem változtattak semmin. Egy tanév ottlét után mindenki számára egyértelművé vált, hogy Zrínyi Miklós és öccse befejezte a tanulás iskolai módját. Nem az ismeretek bővítését, nem a tapasztalatok összegyűjtését, s főként nem a tudás megszerzését elégelték meg, hanem a hierarchikus tanár–diák viszonyt, a szervezett iskoláztatást. Saját és megmásíthatatlan akaratból.

Zrínyi Miklós 1636-ban nyolc hónapos itáliai tanulmányútra indult. Hazatérte után, 1637 elején még Pázmány – aki néhány hét múlva meghalt – adhatta át neki birtokai igazgatásának felelősségét és jogát. A gyámkodás ideje letelt. Zrínyi Miklós minden szempontból önálló ember, a maga ura lett. Remek szervezőkészség, határozottság és ötletgazdagság jellemezte a birtokait átvevő Zrínyi fellépését. Igen komoly erőforrásokat fordított birtokai korszerűsítésére, a piacok felmérésére, a termelés és a piaci kereslet összhangjának megteremtésére. Az Adriai-tenger partján levő kikötőit – Porto Rét, Czirkveniczát, Szelczét s mindenekelőtt Buccarit – alkalmassá tette a tengeri kereskedelmi forgalom ellátására. Zrínyi igen komoly, vállalkozói jellegű gazdálkodásba fogott, amely a termelésen kívül kiterjedt a piacfelmérésre és a szállításra is. Legjelentősebb külföldi kereskedelmi partnere a Velencei Köztársaság volt. Marhaszállításai a horvátországi arisztokrácia legjelentősebb bevételekkel rendelkező tagjává tették, s külön előnyt jelentett, hogy ezen jövedelmeit kiszámíthatóan, hosszú távra előre lehetett látni, hiszen Velencének fontos érdeke volt a biztos ellátás. Egyértelműen leszögezhető, hogy Zrínyi Miklós az 1640-es évek közepére biztos lábakon állt a gazdasági életben, virágzó birtokai bőséges jövedelmet termeltek, s bevételei lehetőséget biztosítottak szerteágazó tervei megvalósításához.

Pázmány halálával a királyi Magyarországon a politikai élet meghatározó alakja és központi személyisége egyértelműen *Esterházy Miklós* lett. Zrínyi tisztelte a nádort, s világosan látta politikája értékeit. Pályázott Esterházy híresen szépnek tartott leányára, *Julianna* kezére, sőt feltehető, hogy első ismert költeményének Júliája sem más, mint Esterházy Anna Júlia. A nádor végül is több kérő közül *Nádasdy Ferenchez* adta Júliát, Zrínyi pedig *Draskovich Gáspár* leányát, *Mária Eusebiát* választotta, akit 1645-ben eljegyzett, majd 1646. február 11-én feleségül is vett.

1644-ben Magyarország újabb küzdelmek színterévé vált. *I. Rákóczi György* svéd és francia szövetségben támadást intézett III. Ferdinánd ellen, s a királyi Magyarország csapatai szembekerültek az erdélyi sereggel. Az 1644 februárjától késő őszéig folyó harcban a nádor felszólítására időszakosan Zrínyi is részt vett. Mintegy 800 katonájával, többségében képzett lovasokkal egészen a Tiszáig jutott, majd a sereg egészével visszavonult, s az új év elejére ismét otthon volt, Csáktornyán. Leveleiből kiderül, hogy igen kedvetlenül vett részt ebben a hadjáratban, már a hadba szállást is

húzta-halasztotta, s az első adandó alkalommal hazatért. Az Erdélyi Fejedelemséggel vivott küzdelmet rossz iránynak, felesleges veszteségnek tekintette, annál jobban foglalkoztatta a Vesztfáliából érkező híradások sora.

Magyarországon az „universalis békesség" új reményeket csillantott fel. Az ország eltűrte és elviselte a zsitvatoroki békekötés óta fennálló kényszerű status quót, katonákkal és anyagiakkal is támogatta a birodalmat a harminc éves háborúban, így joggal várta el, hogy ezek után a Habsburg Birodalom álljon ki a magyar kérdés megoldásáért, s tűzze napirendre a török kiűzését. A koncepció tényleges kibontásában a nádor már nem vehetett részt, hiszen a béketárgyalások elhúzódtak, s Esterházy Miklós 1645-ben elhunyt. A palatinus eredeti elképzelését a továbbiakban Zrínyi képviselte a legkövetkezetesebben.

Igen komoly fordulatot jelentett, hogy 1646-ban Kréta szigetének birtoklásáért kitört a háború az Oszmán Birodalom és a Velencei Köztársaság között. Így a Fényes Porta erőit és energiáit lefoglalta a tengeri küzdelem a Földközi-tenger keleti medencéjében, másrészt Velence fejlett diplomáciája és kiterjedt kapcsolatrendszere az európai országokkal arra a reményre jogosított, hogy a köztársaságnak lesznek szövetségesei a kontinensen a török elleni háborúban. Zrínyi a kialakult szituációban reális esélyt látott az európai összefogásra, a törökök kétfrontos harcra kényszerítésére. Ebben az általános politikai konstellációban írta meg 1646–47 telén nagy eposzát, a *Szigeti veszedelmet*.

A Szigetvárt 1566-ban védelmező dédapa heroikus küzdelmének emléket állító hőskölteménysokkal inkább kiáltás, reményteljes felhívás, mintsem egyszerű, öncélú múltba fordulás, visszatekintés. A *Szigeti veszedelem* kora jelenének szólt, a vesztfáliai béke és a velencei–török háború korszakának magyar olvasójához, érzékeltetve, hogy a török elleni harc korábbi példája erőt nyújthat, s a küzdelem nem reménytelen. Zrínyi őszintén hitt a vesztfáliai rendezés nyújtotta lehetőségben, s elgondolása egyáltalán nem csupán logikus következtetések sora volt. 1646–47 folyamán az osnabrücki és a münsteri tárgyalásokon igenis felmerült egy közös törökellenes offenzíva gondolata. Az elképzelések odáig jutottak, hogy már emlegették a majdani hadjárat leendő fővezérét, *Ottavio Piccolomini* személyében. Nem tudjuk, ismerte-e Zrínyi ezeket a lépéseket, az azonban egyértelmű, hogy az európai hatalmak meghatározó politikusai Vesztfáliában és Zrínyi Miklós Magyarországon különböző alapról ugyan, de ugyanazon gondolatkörben, közel azonos eredményre jutva tervezték az Európa – s benne Magyarország – és az Oszmán Birodalom közötti évszázados probléma megoldását.

Zrínyi nem tudhatta, hogy mire a tárgyalások 1648-ban a végső fázisba értek, a törökellenes offenzíva – anyagi okból: mert kimerültek a kincstárak, s politikai okból: mert Bécs egy keleti háború esetén tartott a franciák nyugati támadásától – lekerült a napirendről. 1649-ben Konstantinápolyban pompás külsőségek közepette további húsz évre megújították a Habsburg–török békét, ami már csak azért is érthetetlen volt, mert a korábbi békeszerződés még le sem járt. Az aláírási aktussal azonban ország-világ előtt megmutatta a Habsburg Birodalom, hogy egyelőre nem akar, és nem is fog háborúba keveredni a Fényes Portával.

Zrínyi életében, politikai pályafutásában, gondolkodásmódjában egyaránt fontos fordulóponthoz érkeztünk. Politizálásában mindaddig az Esterházy-féle értelmezés szerinti lojalitás dominált, tevékenységében semmiféle koncepcionális szembehelyezkedés nem mutatkozott az udvarral s az uralkodóval szemben. Részt vett az országgyűléseken, kellő tapasztalatot szerzett nemcsak a helyi, hanem az országos politikában is. 1647-ben elnyerte a horvát bán méltóságot, amelyet ekkor nem választással töltöttek be, hanem a Magyar Tanács javaslatai alapján a magyar király választotta és nevezte ki a magas tisztségviselőt, aki ezután letette a bán esküt, majd a horvát rendek előtt került beiktatásra. III. Ferdinánd 1647. december 27-én nevezte ki Zrínyi Miklóst, aki 1648 tavaszán esküdött fel, s 1649. január 14-én foglalta el ünnepélyesen a tisztét. Minden kétséget kizáróan elmondható, hogy Zrínyi az 1650-es évek legelejéig a Habsburg-ház hűséges alattvalójának vallotta magát.

1650 őszén meghalt a felesége, Draskovich Eusebia, korai versei Violája. Úgy tűnik, a gyász nem hagyott benne mély nyomokat. Idejét és energiáját szinte teljes mértékben lekötötték a bán méltósággal járó feladatok s a felkészülés az eljövendő török háborúra. Ennek szellemében írta meg *Tábori kis tracta* című munkáját, amelyben a hadseregszervezés, a finanszírozás és az infrastruktúra kérdéseit boncolgatja, s gyakori példák alapján, polemikus stílusban fejti ki véleményét a modern katonai elvekről. 1651-ben a magyar rendeknek dedikálva jelent meg az *Adriai tengernek Syrenaja* című kötetében eposza, a *Szigeti veszedelem*. 1653-ban fejezte be *Vitéz hadnagy* című munkáját, amelyben összefoglalta véleményét arról, hogy milyen legyen a kiemelkedő hadvezér, vagyis a vitéz hadnagy.

A török elleni háború elszalasztása miatt érzett csalódottsága indíthatta el azt a folyamatot, amelynek során más alapokra került Zrínyi Miklós viszonya a Hofburghoz s a domus Austriacához. Nem egy pillanat alatt, nem hirtelen elhatározásból, még csak nem is egy konkrét, tragikus esemény hatására változott meg a véleménye, alapállása. 1647 és 1653 között hitt, majd csalódott, egyre erőteljesebben kritizált, de nem fordult szembe az uralkodóval.

1655-ben a királyi Magyarország országgyűlése valós fordulatot hozó döntések elé nézett. *IV. Ferdinánd*ot 1647-ben királlyá választották ugyan, de a hatalmat ténylegesen apja, III. Ferdinánd gyakorolta, s a helyzetet csak súlyos-

bította az ifjú király 1654-ben bekövetkezett váratlan halála. Mindenki úgy gondolta, hogy a tervezett diétán királyválasztásra kell sort keríteni. 1653-ban elhunyt *Pálffy Pál* nádor, ezért a nádorválasztás is esedékes volt. Feldolgozatlan és megtárgyalatlan problémák egész sora halmozódott fel a rendek és az udvar között. Mindez egyértelművé tette, hogy sorsdöntő lesz az év elejére Pozsonyba összehívott országgyűlés.

Zrínyi Miklós – aki 1652-ben ismét megnősült: Bécsben feleségül vette *Löbl Mária Zsófiát* – komoly várakozással tekintett a fontos esemény elé. Személyes szerepe és tekintélye a magyar politikai életben az évtizedforduló óta egyre jelentősebben nőtt. Pálffy nádor környezetében egyre meghatározóbb szerepet játszott. Gyakori levelezésben állt Erdély fejedelmével, *II. Rákóczi Györggyel*, aki 1648-ban lépett apja örökébe. Tudatában voltak annak, hogy mivel Erdély és a királyi Magyarország sok szálon kapcsolódik egymáshoz, bármely jelentősebb belpolitikai lépés mindkét országban erősen érezteti hatását.

Az 1650-es évek elejétől, de különösen Pálffy nádor halálától kezdődően világosan kitapintható, hogy Zrínyi körül kialakult egy politikai kör, amely rendszeresen összejárt, írásban és szóban is folyamatos kontaktusban állt egymással, véleményét és terveit összehangolta – s amely a horvát bánt tekintette irányadó személyiségnek. *Vitnyédi István, Bory Mihály* és társaik egy évtizeden át ennek szellemében tevékenykedtek társként és bizalmasként Zrínyi Miklós mellett.

Zrínyi és környezete igen aktívan készült az 1655-ös országgyűlésre. Céljuk egyértelmű volt: Zrínyi Miklóst a nádori méltóságba juttatni. Vélhetően az erdélyi fejedelem is támogatta ezt az elképzelést. A magyar országgyűlésen a nádorválasztás procedúrája azonban meglehetősen összetett volt, s magán hordozta az 1608-ban megkötött elvi jelentőségű kompromisszum minden jegyét. Az akkor elfogadott törvények értelmében a Magyar Tanács több személyt javasolt az uralkodónak nádorjelölt-jelöltnek. Ebből a sorból a király négy főt, méghozzá két katolikust és két protestánst, terjesztett az országgyűlés elé, ahol a résztvevők többségi szavazással választották meg az új palatinust. Az uralkodó előterjesztésében szereplő személyeken kívül más nem kerülhetett a nádorjelöltek közé.

Zrínyiéknek tehát először is azt kellett elérniük, hogy a bán neve felkerüljön a király által a diéta elé terjesztett listára. A Habsburg-politika számára a nádorjelölés igen kínos szituációt jelentett, hiszen egyrészt protestánsokat is jelölnie kellett, másrészt a végeredményt csak közvetve tudta befolyásolni. 1655-ben *Wesselényi Ferenc, Csáky István, Perényi Ferenc* és *Thökölyi Zsigmond* nevét terjesztette elő a király, Zrínyiét nem. A Hofburg lépése világosan jelezte, hogyan gondolkodnak immár a bánról.

A Hofburg nem tartotta Zrínyit hűtlennek, s főként nem tartotta rebellisnek. Fenntartásokkal viseltetett báni tevékenységével, így a *Nikola Babic* vezette 1653-as horvátországi jobbágyfelkelés kezelésével kapcsolatban. Zrínyi ugyanis több horvát főúrral szemben azt az álláspontot képviselte, hogy a problémát tárgyalásos úton kell rendezni, és nem puszta fegyveres erőszakkal. Ennél is nagyobb súllyal esett a latba, hogy a korábbiakban Zrínyi erőteljesen kritizálta a Habsburgok törökpolitikáját. Bár a Hofburg praxisában a lojalitást nem az állandó bólogatás, az elvtelen egyetértés jelentette, sőt a Titkos Tanácsban vagy a Haditanácsban gyakran heves viták dúltak – többször előfordult, hogy magyar politikusok, így Pázmány vagy éppen *Lippay* érsek, nem beszélve Esterházy nádorról, igen komoly kritikát gyakoroltak, a heves vérmérsékletű nádor sokszor üvöltött a Habsburg Birodalom legfelsőbb döntéshozói fórumán –, koncepcionális kérdésekben nyilvános politikai fórumon senki sem szállhatott szembe az udvarral. Zrínyi ezt megtette. Ezt természetesen nem büntették, semmiféle formában nem torolták meg. A Hofburg döntéshozói azonban nem kívántak a királyi Magyarország legfontosabb rendi méltóságába olyan személyt, akinek alattvalói hűségében nem kételkedtek ugyan, de akivel koncepcionális kérdésekben eltért a véleményük, s akiben nem bíztak meg tökéletesen.

Az országgyűlésen Wesselényi Ferencet választották nádorrá. Wesselényi az Esterházy-körhöz tartozó, Magyarországon kedvelt politikus volt, aki élvezte az ország rendjeinek bizalmát. Zrínyivel jól ismerték egymást. Június 27-én megkoronázták az új magyar királyt, *I. Lipótot*, aki két nap múlva *Nádasdy Ferencet* nevezte ki országbírónak. Zrínyit – akinek ismertsége s elismertsége ekkor már összehasonlíthatatlanul nagyobb volt, mint Wesselényié, s főként mint Nádasdyé – hatalmi technikával megakadályozták abban, hogy elveit, gondolatait, koncepcióját a megfelelő politikusi méltóságban megvalósíthassa.

1655 törés és fordulópont Zrínyi politikai gondolkodásában: egyértelművé vált, hogy Bécs nem segíti elképzelései megvalósításában. Tudta, hogy a Hofburgban jól ismerik a véleményét, s az 1655-ös pozsonyi döntés nem véletlen, hanem végiggondolt és tudatos lépés volt. Válaszút elé érkezett. Sokoldalú műveltségét, bölcsességét bizonyítja a 35 éves ember válasza a kihívásra: nem dühödt kirohanás, nem kedvetlenség vagy éppen elkeseredettség, hanem elvei világos lefektetése, a *Mátyás király életéről való elmélkedések* című munka megírása.

A Mátyás-elmélkedések királytükör, de annál mégis több. Nem egyszerűen azt mutatja be, hogyan képzeli el a jó kormányzást, nem egyszerűen aktuális példákat idéz Mátyás király idejéből, hanem állást foglal és kijelöli az utat. Történelmi távlatokat vázolva erőteljesen fellép a Habsburg-házzal szemben, s egyre határozottabban mondja ki, hogy a domus Austriaca és a magyarság érdekei nem esnek egybe, nyilvánvalóan a török kérdés megoldatlanságára utalva. Mátyásban a nemzeti uralkodó előnyeit láttatja, s hangsúlyozza, hogy a saját nemzetből választott király megfelelőbb, mint a külföldi dinasztiához tartozó.

Ebből azonban korántsem vonható le az a következtetés, hogy Zrínyi Miklós horvát bán a Habsburg-dinasztia magyarországi uralmának megdöntésére tört volna. Zrínyi tisztában volt saját kora realitásaival, tudta és tapasztalta, hogy a királyi Magyarország az osztrák örökös tartományok közvetlen szomszédságában sohasem játszhatná el azt a szerepet, amelyet Erdély az Oszmán Birodalom és a Habsburg Birodalom között. Az ország anyagi ereje egyszerűen nem tette volna lehetővé a török elleni védelmi rendszer fenntartását sem. Fontosnak és elengedhetetlennek tartotta viszont az Erdéllyel való sokkal szorosabb együttműködést: közös és egyeztetett fellépést kívánt a török ellen, s nyilvánvalóan egy korona alá tartozó, egységes jövőbeli Magyarországban gondolkodott. Bizonyosan tudta, hogy a nemzeti királyság intézményének újjáteremtéséhez előbb-utóbb szükség lesz egy olyan családra – pl. a Rákóczira –, amelynek uralkodási tapasztalatai, dinasztikus törekvései mindenki által ismertek. Ez azonban nem feltétlenül jelenti, hogy Zrínyi konkrétan II. Rákóczi Györgyre, az akkori erdélyi fejedelemre gondolt. Megfogalmazta a nemzeti királyság előnyösebb voltát, foglalkozott a saját nemzetből való uralkodó pozitívumaival, de ez az 1656-ban kéziratos formában terjedő munkában inkább hosszú távú elképzelés volt, mintsem valamiféle felhívás I. Lipót uralmának azonnali megdöntésére s II. Rákóczi György magyar királlyá választására.

A Mátyás-elmélkedések elkészültével szinte egyidejűleg fontos döntés született Konstantinápolyban. Szeptember 14-én az Oszmán Birodalom egyik legvagyonosabb családjának, a Köprülü-családnak a feje, *Mehmed* kapott nagyvezíri kinevezést. Köprülü Mehmed óriási ambícióval és hozzáértéssel, saját anyagi forrásait sem kímélve látott feladatai megvalósításához, amelyek között a belső hadseregreformok mellett intenzív külpolitika, támadó jellegű hadműveletek vezetése, a Krétáért folytatott elhúzódó háború sikeres lezárása szerepelt.

1657. április 2-án Bécsben meghalt III. Ferdinánd. A birodalmi rendek 1658 júliusában többek között azzal a feltétellel választották császáruknak Lipótot, hogy ígéretet tesz: uralkodása alatt kiűzi a törököt Magyarországról. Lipót ezt annál is könnyebben vállalhatta, mivel három évvel korábban Pozsonyban a magyar rendek előtt ezt már megígérte. Megválasztása után egy hónappal, augusztus 14-én létrejött a Rajnai Szövetség, amelynek célja a török kiűzésének előkészítése, diplomáciai, financiális és katonai manőverek kidolgozása lett. A Rajnai Szövetség igen komoly politikai erőcsoport volt. Egyesítette a birodalmon belül a mainzi, a trieri, a kölni, továbbá a pfalzi választófejedelem, a birodalmon kívül a svéd király s *XIV. Lajos* francia uralkodó erejét. Első pillantásra látható, hogy Bécs csekély szimpátiával szemlélte a szövetség létrejöttét. Franciaország pénzén működtetett előretolt éknek, birodalmon belüli ellenpontnak tekintette, bár a Rajnai Szövetség elnöke, *János Fülöp* mainzi érsek Európa-szerte ismert tekintély volt, aki őszintén és teljes politikai súlyával támogatta a török kiűzésének eszméjét s egy nemzetközi törökellenes koalíció létrehozását.

Zrínyi terveire komoly csapást jelentett II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratának kudarca. Az erdélyi sereg tatár fogságba került, Rákóczi uralma pedig Erdélyben megrendült. 1658 augusztusában török büntetőhadjárat pusztította végig a fejedelemséget. A bán úgy látta, a Habsburg-kormányzat semmit nem tesz az ország védelmében, Erdély vesztét tétlenül tűri, nem tudja vagy nem akarja belátni, hogy Erdély és Magyarország sorsa szétválaszthatatlan. Hiába sürgette többekkel együtt, hogy Bécs létesítsen szövetséget Velencével és a pápával, s kezdjen tárgyalásokat Moszkvával a török ellen, a javaslat süket fülekre talált.

A török vezetés hamar felismerte, hogy lépéselőnye van. Újabb hadat indított Erdély ellen, május 22-én legyőzte Rákóczi seregét, s maga a fejedelem is életét vesztette. Augusztus végén a hadjáratot vezető *Ali* pasa elfoglalta Erdély kapuját, Váradot. Várad elvesztése óriási visszhangot váltott ki szerte Európában: attól tartottak, hogy minden addiginál erősebb és agresszívabb török sereg közeledik Európához. Magyarországon a nádor, az országbíró, a horvát bán, az esztergomi érsek a vármegyékkel közös feljegyzésben, emlékeztetőben követelték, hogy Lipót küldjön csapatokat Magyarországra, védje meg országát. Ismét felszólították, hogy kezdjen tárgyalásokat egy nemzetközi törökellenes szövetség létrehozása és a támadó háború megindítása érdekében. A magyar politikai élet szereplői szorosabbra vonták kapcsolataikat, s szinte folyamatosan egyeztettek, értékelték a fejleményeket.

Ebben a tevékenységben Zrínyi Miklós szerepe meghatározó lett. Zrínyi immár nemcsak elkerülhetetlennek, hanem létfontosságúnak tartotta a mielőbbi háborút a török ellen. Az 1661-es év a háborús készülődés jegyében telt. Zrínyi kezdeményezőként lépett fel minden területen. Immár nem várt utasításra, nem küzdött engedélyekért, hanem saját erejéből cselekedett. Júniusban – áthágva a zsitvatoroki béke rendelkezéseit – a Mura jobb partján megkezdte a leendő háború céljait szolgáló Zrínyi-Újvár, egy új, jól felszerelt erősség építését. Folyamatos politikai kapcsolatot létesített a Velencei Köztársasággal, amelynek célja a törökellenes offenzívára való felkészülés és a közös fellépés egyeztetése volt.

Erdélyben a török újabb támadást intézett a Rákóczi halála után megválasztott *Kemény János* fejedelem ellen. Lipót egyik legfelkészültebb és legtapasztaltabb tábornokát, *Raimondo Montecuccoli*t küldte Erdélybe, de a hadjáratot az összeütközés elkerüléséről szóló korábbi titkos Habsburg–török megállapodás formálissá tette. Kemény János a török elleni küzdelemben meghalt, Montecuccoli serege pedig rabló zsoldoshadként vonult ki Erdélyből.

Zrínyi végső politikai kísérletként aktív, irányító szerepet vállalt az 1662. évi országgyűlésen. Határozott célja volt, hogy elnyerje a katonai főparancsnok tisztét az országban. Nézeteit élesen fogalmazott, Montecuccolinak címzett vitaröpiratban fejtette ki. Az országgyűlésen azonban egyetlen lényeges kérdést sem sikerült megoldani, hacsak azt nem tekintjük lényegesnek, hogy Lipót a pozsonyi diéta egyik bankettjén írta alá azt a parancslevelet, amelyben elrendelte Zrínyi-Újvár lerombolását. A horvát bán nyíltan ellenállt: figyelmen kívül hagyta a később Bécsből egyre gyakrabban érkező felszólításokat is, s folytatta a vár tökéletesítését. Ekközben gyakorlatilag folyamatossá váltak a határ menti összecsapások a török egységekkel. Zrínyi Miklós egyre bizonyosabbnak látta, hogy a török támadni fog.

Bécsben két pártra szakadt az uralkodó környezete. A háborúpártiak egyre inkább kezdték elfogadni Zrínyi nézeteit, a békés megoldást javaslók a diplomácia eredményeiben bíztak, illetve azt gondolták, hogy háború esetén sem kell olyan hadviseléstől tartani, amely birodalmi méretekben veszélyeztetné a domus Austriaca hatalmát vagy akár csak Bécset. A vitának hamarosan véget vetett, hogy 1663 nyarán Konstantinápoly – 1606 óta először – elutasította a Hofburg békeajánlatát, s június végén *Köprülü Ahmed* nagyvezír 120 000 fős sereggel már Budán volt.

Zrínyi ez év késő nyarán foglalta írásba gondolatait *Az török áfium ellen való orvosság* címen. A török áfium, vagyis mákony hatásáról szóló munka a behódolás minden formájának kerülésére szólít fel, mivel bárminemű törökösség alapjaiban rontja a jövőbeli magyar államiság esélyeit. 1663 őszén a Porta nyilvánvaló támadásától tartva, a Szent Koronát Pozsonyból Bécsbe vitték. Wesselényi nádor, Nádasdy országbíró és Zrínyi bán konföderációt kötöttek egymással azt a közvetlen célt állítva maguk elé, hogy felkészítsék az országot a háborúra, a lehetőségekhez képest jól működő hadsereget állítsanak fel, s mindehhez megteremtsék a financiális feltételeket. Megegyezésük alapján Wesselényi általános nemesi felkelést rendelt el. A rendi hierarchia értelmét vesztette, gyakorlatilag Zrínyi nézetei és iránymutatása szerint cselekedett a magyar politika.

Bécsben pánik tört ki, az uralkodó Linzbe menekült, majd Zrínyit az összes magyar csapat főparancsnokának nevezte ki. Szeptember végén elesett Érsekújvár, az egyik legjelentősebb magyar végvár. Októberre Zrínyi Miklós és Péter csapata hadban állt a törökkel. A Fényes Porta elsődleges célja a Kanizsát veszélyeztető stratégiai fontosságú Zrínyi-Újvár lerombolása volt, de az erre kiküldött egységeket előbb Károlyvárosnál, majd novemberben a Mura mentén csúfosan megverték a báni seregek. *„Vitéz horvát bán, hazánk egyedül magyar oltalma és reménye…* " – így kezdődött Wesselényi nádornak a győzelmek hírére írt üdvözlő-köszöntő levele.

Zrínyi csáktornyai birtoka valóságos katonai és politikai központtá alakult. Novemberben a korábbi tárgyalások eredményeként birodalmi katonaság, a Rajnai Szövetség csapatai érkeztek Magyarországra. Parancsnokuk, *Hohenlohe* tábornok szoros kapcsolatot tartott fenn Zrínyivel, s folyamatosan tájékoztatta az eseményekről János Fülöpöt, a Rajnai Szövetség elnökét. A mainzi érsek és a horvát bán között ekkor már közvetlen kontaktus volt: rendsze-

res levelezésben álltak egymással. 1664 első napjaiban nyíltan szövetséget kötöttek egymással, s Zrínyi a szövetség segítségét kérte a török ellen – fogalmazása szerint mint *„ennek az országnak méltatlan minisztere és feje"*. Nem kis szavak, de pontosan kifejezik a lényeget!

A levelekben ekkor már egy átfogó, komoly hadművelet terve bontakozott ki. Január 21-én Zrínyi Miklós, *Batthyány Ádám* dunántúli főkapitány, Julius Hohenlohe és *Walter Leslie* tábornokok csapatai egyesültek, majd megindították a téli hadjáratot. Berzence, Babócsa, Barcs, Szigetvár, Pécs, majd az Oszmán Birodalom egyik legfontosabb nyugatra vezető átkelőhelye, az eszéki híd voltak a győzelmes hadjárat állomásai. Az eszéki híd felégetésével hónapokra megnehezítették a török utánpótlást a Nyugat-Dunántúlra, s gyakorlatilag elvágták Kanizsát a török főseregtől. A haditettek híre személyes úton és jelentéseken keresztül is napok alatt eljutott a Rajnai Szövetséghez, majd a kontinens minden szegletébe.

Zrínyi nevétől volt hangos Hamburg, Párizs, Brüsszel, London, Velence, Róma. A német területektől Itáliáig, Franciaországtól Spanyolországig tucatjával jelentek meg röplapok, újsághírek, rendszeres tájékoztatók, képes illusztrációk *„conte de Zrin"* tetteiről. Február közepére Zrínyi bizalmasa, *Bory Mihály* hozta a hírt Regensburgból, hogy nemzetközi törökellenes liga alakult a Német-római Birodalom és Franciaország részvételével. Úgy tűnt, generációk álma valósulhat meg: elkezdődik a török uralmát felszámoló nagy háború Európa szívében. 1664 tavaszára magyar, német, francia katonákból álló, majd százezres sereg várta a parancsot...

A parancsok azonban igencsak lassan érkeztek. Zrínyi, Hohenlohe és *Strozzi* generális csak április végén, meglehetős késéssel foghatott bele Kanizsa ostromába. A törökök egyik legfontosabb erődítményének ostromáról rengeteg vita folyt. A vélemények igen eltértek a tekintetben, hogy Kanizsa rövid idő alatt bevehető-e. A Bécsben akkreditált követek naponta küldték az új jelentéseket Firenzébe, Velencébe, Rómába, Madridba, Párizsba, beszámoltak arról, hogy az ostrom, ha lassan is, de halad, ám egyes hadmérnöki felmérések szerint a terepviszonyok, a környezet, a vár erőssége miatt a vállalkozás eleve kudarcra van ítélve. A vitát a nagyvezír döntötte el. Június 1-jén a felderítők jelentették, hogy Köprülü Ahmed – miután az újjáépített eszéki hídon átvonult – 60 000 fős sereggel Szigetvár alá érkezett, s hamarosan Kanizsa alá ér. A rögtönzött haditanács úgy döntött, hogy az ostromot felfüggesztik, s a szövetséges csapatok visszavonulnak Zrínyi-Újvár védelmére. Egy hét múlva ostromlókból ostromlottak lettek: a nagyvezír június 8-án Zrínyi vára alá ért. Rövidesen megérkezett Montecuccoli is, akit ugyan felmentőként vártak, ám ő azzal az utasítással érkezett, hogy a nagyvezírt tartóztassa fel, de a várért ne hozzon véráldozatot. Négy hétig tartott az ostrom. Június utolsó napján Zrínyi ellenkezése ellenére Montecuccoli a szövetségesek nevében úgy döntött, a várat kiüríttetti, majd felrobbantja, hogy az ne kerüljön Köprülü kezébe. Az utolsó janicsárroham azonban pánikot okozott, a török elfoglalta Zrínyi-Újvárat. Az 1900 védő közül 1266 esett az ostromlók áldozatául. A nagyvezír július 7-én felrobbantotta a várat. Zrínyi-Újvár a föld színével lett egyenlő. Zrínyi Miklós nem várta meg erődítménye lerombolását. Zrínyi-Újvár ostromának utolsó napjaiban tudhatta meg – éppen Montecuccolitól –, hogy magyarországi főparancsnoki megbízatását visszavonták. Hazatért Csáktornyára, de látva, hogy a Muraköz védelme teljesen reménytelen, Bécsbe ment. *„A királyi trónushoz kellett menekülnöm, hacsak nem akartam, hogy velem együtt az egész haza és Fölséged tartományai is elpusztuljanak"* – írta július 17-én az uralkodónak. Zrínyinek – az egyik leggazdagabb magyar főúrnak – a palotája a Hofburgtól, a császári trónteremtől néhány percre állt, de 33 nap alatt nem sikerült alkalmat találni arra, hogy Lipót fogadja őt. Hősként tisztelték, politikusok, diplomaták – köztük Velence és Franciaország követe – tették nála tiszteletüket, de az uralkodói audienciára szóló meghívó nem érkezett meg. Ehelyett az uralkodó egy erszényt küldött, ezer arannyal. Rengeteg pénz átlagos mércével mérve, de megalázó üzenet a téli hadjárat megvalósítójának.

Zrínyi, Európa ünnepelt hadvezére augusztus 21-én hagyta el Bécset. Időközben Köprülü Ahmed nagyvezír megérezte, hogy az irányítás az ő kezébe került. Bécs irányában támadott, s a Rába vonaláig szinte feltartóztathatatlanul hatolt előre. Augusztus 1-jén Szentgotthárdnál ütköztek meg a seregek, s a Montecuccoli vezette szövetségesek komoly győzelmet arattak a török had felett. Augusztus 10-én azonban I. Lipót ajánlatára titokban békét kötöttek. A vasvári béke gyakorlatilag kihasználatlanul hagyta a győzelem adta lehetőségeket, s visszaállította az eredeti, 1606-ban Zsitvatoroknál megállapított status quót.

A vasvári béke óriási felháborodást váltott ki. Magyarországon pattanásig feszült a helyzet, a külföldi diplomaták arról írtak, hogy az ország a felkelés határára jutott. Az ausztriai ház tekintélye a mélypontra süllyedt, a politikai élet vezetői közös nyilatkozatokban tiltakoztak, végveszélyben látva a hazát. Bécsben kétségkívül tartottak attól, hogy az ellenállás minden formája megjelenik Magyarországon, s egyesek úgy vélték, Zrínyi fog az élére állni a felkelésnek. Lipót és környezete vállalta a veszélyt.

A Hofburg magatartása Magyarországról szemlélve szinte érthetetlen, ám le kell szögezni, hogy Bécsből egy óriási, sokféle érdekkel rendelkező birodalmat kormányoztak. 1664-ben Bécs semmiképpen nem akart háborút a törökkel. Ez nem azt jelenti, hogy a magyarországi török hódoltságot nem akarta felszámolni. 1664-ben azonban sem belső szervezettségét, sem financiális erejét nem látta megfelelőnek ahhoz, hogy egy ilyen vállalkozásba belevágjon, s főként nem hitt abban, hogy XIV. Lajos Franciaországa mindezt keresztény szolidaritással vagy akár tétlenül nézné. A domus Austriaca, a Habsburg-ház inkább vállalta a nemzetközi presztízsveszteséget, a magyarországi ellenállást, a megalázó békét a törökkel, mintsem a birodalmon belüli végzetes pozícióvesztést s a kétfrontos háború veszélyét.

Zrínyi világosan tudta és látta ezt, ám a döntést elhibázottnak tartotta, s egyre erőteljesebben támadta. 1664 augusztusa és novembere között mindazonáltal nem felkelés szervezésével volt elfoglalva. Szemben azokkal a vélekedésekkel, miszerint a kilátástalanság és a letargia lett úrrá rajta, próbálta ismét végiggondolni a helyzetet, a belpolitikai és külpolitikai konstellációt. November 13-án két levelet kapott, mindkettőt I. Lipóttól. Egy latin nyelvű hivatalos s egy német nyelvű, személyre szóló meghívót a magyar ügyekről tartandó tanácskozásra.

1664. november 18-án a kursaneci erdőben Zrínyi és társasága vadkanvadászatra indultak. Elég gyenge eredménnyel jártak, mindössze két vaddisznót ejtettek el. Már indultak hazafelé, amikor Zrínyi egyik szolgaembere jelentette, hogy megsebesített egy vadkant, de elejteni nem tudta. A megsebzett állatot Zrínyi vette üldözőbe, s rövidesen öten követték. Közöttük volt *Póka*, a szolgája, *Majláni*, Zrínyi olasz vendége, *Vitnyédi*, *Zichy Pál*, végül *Bethlen Miklós*, a fiatal arisztokrata. A kursaneci erdőben történtekről az ő visszaemlékezését tartjuk mind ez ideig a leghitelesebbnek: *„Egyszer csak hamar ihol nyargal Guzics, mondja a bátyjának: Hamar a hintót, oda az úr. Megyünk, amint a hintó nyargalhat, és osztán gyalog a sűrűbe befuték én, hát ott fekszik, még a balkezében, amint tetszett, a pulzus gyengén vert, de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala."* Bethlen idézi a másik jelenlevőt, az olasz Majlánit, aki többet látott, mint ő. *„Majláni így beszélte: hogy amint Póka után bément a disznó vérén az erdőbe, amíg ők a lovakat kötözték, csak hallják a jaj-szót; Póka szava volt. Majláni legelébb érkezék, hát Póka egy horgas fán, az úr arccal a földön, s a kan a hátán; ő hozzálő, elfut a disznó, érkezik Guzics és Angelo. Az úr felkél s mondja: Rútul bánék vélem a disznó, de ihol egy fa (melyet csatákon is magával hordozott), sebtében állítsátok meg a sebnek vérét véle, az arra igen jó. Eléggé próbálták véle, de hijába, csak elfolyt a vére, először ülni, osztán hanyat fekünni, végre csak meg kelle halni, mert a fején három seb vala, egy balfelől, a fülén felül, a feje csontján ment csak el a kannak az agyara a homloka felé szakasztotta rútul a feje bőrit; más ugyan a bal fülén alól az orcáján, a szeme felől rút szakasztás; de a kettő semmi, hanem a harmadik jobbfelől a fülén alól a nyaka csigájánál ment bé s elé a torka felé ment és a nyakra járó minden inakat kettészakasztotta; az ölte meg, a vére elmenvén. Volt a kezén valami kis körmöcslés, de az semmi sem volt. Rettenetes sírás lőn az erdőben, a legalábbvaló, csak a gyermek is siratta. Azt akarják vala, hogy én vigyem a hírét a feleségének, de én mint új, ismeretlen ember, elvetém magamról Zichy Pálra. Fogók a testét, és amely kétfelé eresztős hintóban kimentünk volt, abból az üléseket kihányván, abban nyújtóztatók, és én az ablákban ülék és hazáig fejét, mejjét tartottam. Otthon hosszú veres bársony dolmányba öltöztették és osztán eresztették a feleségét hozzája, aki eszén sem volt búvában. Így lőn vége Zrínyi Miklósnak: csuda, olyan vitéz, sem lőtt, sem vágott a kanhoz, stuc, spádé lévén nála."*

Valóban így történt? Kételkedtek benne akkor is, később is, mindmáig. A rendelkezésre álló források összehasonlító elemzése alapján annyit mondhatunk, hogy a kursaneci erdőben Zrínyi Miklóst 1664. november 18-án egy vadkan halálra sebezte, s délután 4-5 óra körül sebesülésébe belehalt. Életének 44 éve alatt bizonyította, hogy tisztességgel, tehetséggel, felkészültséggel a kora újkori Magyarországon is lehetett eredetit, maradandót alkotni. ◆